

Ю.М. Чорноус,
докторант докторантури
та ад'юнктури
Національної академії
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук,
доцент

S u m m a r y

*The article regards notion and
contents of international crime.
The author clears up peculiarities
of its criminalistic researching*

Актуальні питання дослідження міжнародної злочинності

В умовах активізації сучасних глобалізаційних процесів трансформаційні зміни відбуваються і зі злочинністю. Вона набуває якісно нових форм, розвивається й інтегрується у суспільні та економічні процеси, долаючи кордони держав, незалежно від їх економічного і суспільного розвитку. Така ситуація призводить до необхідності розширення методологічної бази криміналістичних досліджень міжнародної злочинності та удосконалення засобів боротьби з нею.

Різні напрями протидії міжнародній злочинності у кримінальному судочинстві досліджували: Ю.П. Аленін, О.М. Бандурка, П.Д. Біленчук, О.І. Виноградова, О.Г. Волеводз, Т.С. Гавриш, Л.Н. Галенська, В.М. Гребенюк, Ю.М. Грошевий, Н.С. Карпов, Н.І. Клименко, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, В.В. Лисенко, Є.Д. Лук'янчиков, А.Г. Маланюк, В.Т. Маляренко, В.В. Молдаван, М.М. Михеєнко, В.В. Мілінчук, В.Т. Нор, В.П. Панов, М.І. Пашковський, М.А. Погорецький, А.С. Сизоненко, М.І. Смирнов, В.М. Тертишник, Л.Д. Удалова, В.П. Шибіко, В.Ю. Шепітько та інші вчені.

Деякі питання щодо практики розгляду судами кримінальних справ про злочини, які можуть набувати міжнародного характеру, були відображені у відповідних постановах Пленуму Верховного Суду України, зокрема: від 15 квітня 2005 р. № 5 «Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом», від 18 грудня 2009 р. № 16 «Про внесення змін та доповнень до постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів», від 3 червня 2005 р. № 8 «Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил» (із змінами, внесеними згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 8 «Про внесення змін та доповнень до постанови Пленуму Верховного Суду України від 3 червня 2005 року № 8 «Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил»), від 8 жовтня 2004 р. № 16 «Про деякі питання застосування законодавства, яке регулює порядок і строки затримання (арешту) осіб при вирішенні питань, пов'язаних з їх екстрадицією» та ін.

Враховуючи мету статті, насамперед доцільно з'ясувати зміст поняття «міжнародна злочинність», а згодом особливості його криміналістичного дослідження.

Поняття «міжнародна злочинність» учені розглядають у різних аспектах. У міжнародному праві як теоретичній науці загальноприйнятим

є віднесення до міжнародної злочинності злочинних діянь, суспільна небезпека яких вимагає об'єднання зусиль кількох держав. До них належать міжнародні злочини та злочини міжнародного характеру.

Міжнародні злочини — це особливо небезпечні для людської цивілізації порушення принципів і норм міжнародного права, що мають основоположне значення для забезпечення миру, захисту особи і життєво важливих інтересів міжнародного співтовариства в цілому ¹.

Системоутворюючим елементом міжнародної злочинності є міжнародні злочини. Проте їх кількість невелика, і в чистому вигляді вони майже не вчинюються. Частіше за все вони бувають пов'язані із загальнокримінальними діяннями, які виходять за межі однієї або кількох держав і доповнюють відповідні міжнародні злочини (агресію, геноцид тощо) конкретними кримінально караними посяганнями на особу, її права і свободи

Уперше визначення та перелік міжнародних злочинів були зазначені у ст. 6 Статуту Міжнародного військового трибуналу для суду і покарання головних військових злочинців європейських країн осі (1945 р.) і подібному Статуті Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу (1946 р.). До них належать: злочини проти миру (планування, підготовка, розв'язання або ведення агресивних війн, геноцид, апартеїд, екоцид, расизм); військові злочини (порушення законів і звичаїв війни, вбивство військовополонених, заручників); злочини проти людства (вбивство, заслання, поневолення та інші жорстокі дії щодо цивільного населення, його переслідування).

Тобто системоутворюючим елементом міжнародної злочинності є міжнародні злочини. Проте їх кількість невелика, і в чистому вигляді вони майже не вчинюються. Частіше за все вони бувають пов'язані із загальнокримінальними діяннями, які виходять за межі однієї або кількох держав і доповнюють відповідні міжнародні злочини (агресію, геноцид тощо) конкретними кримінально караними посяганнями на особу, її права і свободи ².

Значну кількість міжнародної злочинності становлять злочини міжнародного характеру, що передбачені як відповідними конвенціями, так і нормами національного законодавства. Так, на

сьогодні найпоширенішими є: міжнародний тероризм; відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом; незаконне виготовлення і збут наркотичних засобів, психотропних речовин; незаконний обіг зброї, вибухових речовин; торгівля людьми; підробка грошових знаків і документів; контрабанда тощо.

І.І. Карпець злочини міжнародного характеру визначає як злочинні діяння, які передбачені міжнародними угодами, що не належать до злочинів проти людства, але посягають на нор-

мальні відносини між державами, спричиняють збитки мирному співробітництву в різних галузях (економічних, соціально-культурних, майнових тощо), а також організаціям і громадянам ³.

Основна особливість групи злочинів, які розглядаються, полягає у тому, що відповідальність за їх вчинення передбачено між-

народно-правовими актами універсального або регіонального значення. Здійснення конкретних заходів покарання за вчинення злочинів міжнародного характеру передбачено національним законодавством після інкорпорування ним положень міжнародно-правового акта.

На відміну від міжнародних злочинів, які загрожують існуванню держав, міжнародному миру та безпеці, злочини міжнародного характеру — це менш небезпечні діяння. Якщо за вчинення міжнародного злочину міжнародно-правову відповідальність несе держава, кримінальну — фізична особа (як правило, посадова особа держави), то за злочини міжнародного характеру — лише фізична особа. Справи про вчинення злочинів міжнародного характеру розглядають виключно національні суди ⁴.

За своїм змістом і особливостями злочини міжнародного характеру неоднорідні. У більшості з них чітко виражені «іноземні елементи». Інші перебувають ніби на межі із загальнокримінальними злочинами, що безпосередньо не посягають на міжнародний правопорядок. Тому існують різні підходи до переліку та кваліфікації деяких злочинів. У науковій літературі існує кілька класифікацій злочинів міжнародного характеру.

Юридична енциклопедія під редакцією Ю.С. Шемшученка злочини міжнародного характеру поділяє відповідно до об'єкта посягання (конкретної сфери міжнародного правопорядку):

¹ Див.: Панов В.П. Международное уголовное право: Учебн. пособие. — М., 1997. — С. 53.

² Див.: Цепелев В.Ф. Международное сотрудничество в борьбе с преступностью: уголовно-правовые, криминологические и организационно-правовые аспекты. — М., 2001. — С. 56.

³ Див.: Карпец И.И. Международная преступность. — М., 1988. — С. 97.

⁴ Див.: Юридична енциклопедія. В 6 т. / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. — Т. 2. — К., 1998. — С. 615.

а) злочини проти стабільності міжнародних відносин (міжнародний тероризм, взяття заручників, викрадення ядерного матеріалу, найманство тощо); б) злочинні посягання на особисті права людини (застосування тортур, торгівля жінками і дітьми та ін.); в) злочини у сфері дипломатичних зносин (посягання на осіб, які користуються дипломатичним захистом тощо); г) злочини у сфері економіки і фінансів (легалізація злочинних доходів, контрабанда, виготовлення фальшивих грошей та ін.); ґ) злочини у сфері культури (ввезення до країни викрадених культурних цінностей, розповсюдження порнографічних предметів та ін.); д) злочини, вчинені у відкритому морі (забруднення морського середовища, порушення правового режиму континентального шельфу, піратство, ненадання допомоги на морі та ін.); е) злочини, що посягають на роботу цивільної авіації (угон повітряного судна та ін.); є) воєнні злочини міжнародного характеру (насильство над населенням у районі воєнних дій, мародерство та ін.), які відрізняються від воєнних злочинів як різновиду міжнародних злочинів тим, що не пов'язані зі злочинною діяльністю держави⁵.

Враховуючи сучасні тенденції поширення злочинності, протиправність якої закріплена у нормах міжнародного та національного законодавства, можна стверджувати, що зазначений перелік розширюється. Йдеться про злочини, що вчинюються у сфері використання комп'ютерних технологій, або «комп'ютерні злочини». Зазначені терміни умовні й охоплюють різні злочини. Нині пропонуються й інші назви цієї групи, наприклад, «кіберзлочинність» чи «кіберзлочини», що зумовлено нормами міжнародних актів. Так, згідно з положеннями Конвенції про кіберзлочинність (2001 р.), ратифікованої Законом від 7 вересня 2005 р. № 2824-IV «Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність» із Додатковим протоколом до неї, кримінально караними є правопорушення проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем: незаконний доступ; нелегальне перехоплення; втручання у дані; втручання у систему; зловживання пристроями та інші правопорушення, пов'язані з комп'ютерною технікою і змістом комп'ютерної інформації.

Кримінальна караність таких злочинів закріплена у розд. XVI Кримінального кодексу

України «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку» та інших статтях (залежно від об'єкта посягання).

Транснаціональні злочини — це злочини, що насамперед вчинюються організованими групами і порушують інтереси двох або більше держав, вони із суб'єктивної сторони характеризуються лише прямим умислом. Тоді як злочини міжнародного характеру можуть бути вчинені як групою осіб, так і окремою особою, як із умислом (прямим чи побічним), так і без нього

Вчені висловлюють й інші погляди на структуру міжнародної злочинності. Так, у різних джерелах зустрічаються поняття: «кримінальні злочини міжнародного характеру», «міжнародні загальнокримінальні злочини», «злочини, що порушують міжнародний правопорядок», «транскордонні», «транснаціональні», «інтернаціональні» злочини тощо. У зарубіжній науковій літературі та законодавствах різних країн щодо цього немає єдиної позиції. Наприклад, у резолюції Ради Європейських співтовариств від 27 травня 1999 р. «Про боротьбу з міжнародним злочиним...» навіть використано два терміни «international crime» та «cross-border crime», тобто «міжнародні» та «транскордонні злочини»⁶.

Останнім часом разом із терміном «злочини міжнародного характеру» почав широко використовуватися термін «транснаціональні злочини». Деякі автори ці поняття ототожнюють⁷.

На думку Н.А. Зелінської, транснаціональний злочин — це діяння, визнане злочинним не менш як у двох державах, під юрисдикцію яких воно підпадає. Вчинення таких діянь тягне кримінальну відповідальність тільки у тому разі, якщо кримінально-правова заборона міститься в національному законодавстві. Боротьба з цими правопорушеннями може перебувати під міжнародним контролем, але відповідальність за них не встановлена безпосередньо у міжнародному праві. Таким чином, транснаціональний злочин є національним за характером кримінальної заборони та міжнаціональним за своєю поширеністю⁸.

Із цього приводу В.П. Панов зазначає, що у різних джерелах злочини міжнародного характеру називаються по-різному: «міжнародні кримінальні злочини», «кримінальні злочини міжнародного характеру», «міжнародні злочини

⁶ Див.: Іноземний елемент у кримінальному судочинстві // <http://spsmb.in.ua/zakonodatel/ugolov/481-inozemnij-element-u-kriminalnomu-sudochinstvi.html>

⁷ Див.: Международное право. Учебник для вузов / Под ред. Г.В. Игнатенко. — М., 1999. — С. 267.

⁸ Див.: Зелінська Н.А. Міжнародно-правова концепція міжнародного злочину: Автореф. дис. ... д. ю. н. — К., 2007. — С. 8.

кримінального характеру», «конвенційні злочини», «транснаціональні злочини» тощо. Однак ці відмінності мають термінологічний характер і такі назви є синонімами⁹.

Отже, не всі види злочинів міжнародного характеру можна віднести до транснаціональних. На думку О.В. Київця, коли йдеться про ці два поняття, маємо на увазі злочини, які виходять за межі держави і з якими держава не в змозі боротися самостійно. Але тут наявні й певні особливості. Транснаціональні злочини — це злочини, що насамперед вчинюються організованими групами і порушують інтереси двох або більше держав, вони із суб'єктивної сторони характеризуються лише прямим умислом. Тоді як злочини міжнародного характеру можуть бути вчинені як групою осіб, так і окремою особою, як із умислом (прямим чи побічним), так і без нього. Із цього можна зробити висновок, що транснаціональні злочини є складовою та невід'ємною частиною злочинів міжнародного характеру, які визначають його об'єктивну та суб'єктивну сторони¹⁰.

Таке пояснення щодо співвідношення злочинів міжнародного характеру і транснаціональних злочинів убачається прийнятним та узгоджується зі змістом Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.), ратифікованої Законом від 4 лютого 2004 р. № 1433-IV «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють (Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї і Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітря)».

Висловлюючи свою думку про співвідношення зазначених термінів, не вважаємо цю тему вичерпаною. Адже остаточний висновок ще потребує доопрацювання, зокрема в межах наук кримінального, міжнародного права та ін.

Висновок про те, що злочини міжнародного характеру є основною складовою міжнародної злочинності як негативного соціального явища — цілком обґрунтований. Він може бути прийнятий як орієнтир у подальших наукових розробках.

Слід наголосити на завданнях криміналістики у дослідженні питань протидії міжнародній злочинності. Криміналістика вже більше як сто

років тому міцно увійшла в наукову та практичну діяльність боротьби зі злочинністю. Поява цього терміна пов'язана з іменем австрійського професора Г. Гросса, котрий запропонував так називати нову галузь прикладних знань, покликану швидко і повно розв'язувати завдання, поставлені давніми римськими юристами — *хто? що? де? за чією допомогою? для чого? яким чином? коли?*¹¹.

А.В. Іщенко зазначає, що прояви криміналістики не обмежуються тим, що вона є певною системою знань. Криміналістична наука — це цілеспрямована діяльність із вивчення певних законів, закономірностей, фактів, обставин, взаємозв'язків та продукування на основі такого вивчення нових наукових знань. Загалом криміналістика вивчає діяльність. Традиційним об'єктом її інтересу є діяльність із розкриття, розслідування та попередження злочинів¹².

На сучасному етапі проблема вивчення міжнародної злочинності та особливостей боротьби з нею стала особливо актуальною у зв'язку з якісною зміною злочинності, її різким кількісним зростанням та істотним розширенням меж

На думку В.С. Кузьмічова, унікальна особливість криміналістики полягає у тому, що вона вивчає злочинну діяльність, особистість злочинця, механізм і спосіб вчинення злочину, сліди злочину в широкому розумінні, форми і методи протистояння правоохоронним органам, і на цьому підґрунті розробляються методи, засоби й прийоми розкриття та попередження злочинів. Серед юридичних наук більше немає іншої такої галузі, яка б підходила до вивчення злочинів із різних аспектів¹³.

Для виконання поставлених завдань необхідне всеосяжне залучення наукових досягнень у практику і, відповідно, підвищення рівня вимог до розвитку криміналістики як науки.

На сучасному етапі проблема вивчення міжнародної злочинності та особливостей боротьби з нею стала особливо актуальною у зв'язку з якісною зміною злочинності, її різким кількісним зростанням та істотним розширенням меж.

Із криміналістичного аспекту особливого значення набуває дослідження способу вчинення злочинів міжнародного характеру; відповідних залишених матеріальних та ідеальних слідів; особи злочинця; предмета злочинного посягання, з'ясування інших особливостей механізму

¹¹ Див.: Международное право. Учебник для вузов / Под ред. Г.В. Игнатенко. — М., 1999. — С. 267.

¹² Див.: Кузьмічов В.С., Чорноус Ю.М. Слідча діяльність: характеристика та напрями удосконалення. — К., 2005. — С. 6.

¹³ Див.: Там само.

⁹ Панов В.П. Зазнач. праця. — С. 67.

¹⁰ Див.: Київця О.В. Визначення поняття злочину у міжнародному кримінальному праві // http://www.naiu.ua/tslc/pages/biblio/visnik/nomer10/all_kiiv.html

злочину та визначення змісту діяльності з його розкриття і розслідування, що потребує ґрунтовних досліджень.

Криміналістичні ознаки злочинів міжнародного характеру такі: предметом посягання є міжнародний і національний правопорядок, мирне співробітництво держав у галузі економіки, культури, торгівлі, прав і свобод людини, інтереси юридичних осіб; територіальне поширення діяння: місцем вчинення злочину чи місцем дії суспільно небезпечних наслідків є територія кількох держав або територія, що не підпадає під юрисдикцію жодної з держав¹⁴; особа ймовірного злочинця ускладнена «іноземним елементом» — виконавці, співучасники злочину можуть бути громадянами різних держав; недостатня інформативність «слідової картини» вчиненого злочину: підготовка, вчинення злочину, приховання його наслідків перебувають на значній відстані один від одного, що ускладнює їх виявлення та дослідження, особливо на початковому етапі розслідування; ретельна підготовка та планування злочинної діяльності, підшукування потенційних потерпілих, застосування заходів щодо приховування слідів злочину; відносна доступність засобів вчинення злочинів: комп'ютерної техніки, холодної чи вогнепальної зброї; використання для злочинних цілей інтернету; спрощення процедур доступу різного роду суб'єктів, у тому числі й організованих злочинних груп до інформаційних потоків; зростання частки корисливої міжнародної злочинності, інтелектуалізація злочинної діяльності; взаємозв'язок злочинної діяльності з розвитком економічних та ринкових відносин, що виражається у посиленні інтересу злочинних угруповань до здійснення контролю над найефективнішими сферами міжнародної та національної економіки; підвищення рівня організованості, технічної оснащеності, зміцнення фінансової бази міжнародних кримінальних угруповань, зростання чисельності та професіоналізму їх учасників; встановлення контактів із кримінальними угрупованнями інших держав; «обмін досвідом» щодо методів, засобів, прийомів злочинної діяльності; застосування заходів із «відмивання» та легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом; активна протидія розслідуванню злочинів, що супроводжується використанням корумпованих зв'язків у державних, правоохоронних, прикордонних, митних органах; використання як «консультантів» висококваліфікованих фахівців у різних галузях економіки, у сфері комп'ютерних технологій тощо; обізнаність із методами, засобами та прийомами роботи правоохоронних підрозділів; використання спрощених прикордонних та візових процедур, інтенсивних міграційних процесів.

Криміналістичне дослідження міжнародної злочинності є складним видом криміналістичної діяльності, що перебуває у різних відносинах з іншими соціальними процесами та характеризується різноманіттям проявів. У його межах функціонують різні типи зв'язків: криміналістичні, кримінально-процесуальні, кримінально-правові, міжнародні тощо, які досліджують окремі науки. У зв'язку з цим вивчення зазначеного об'єкта слід здійснювати, залучаючи різні форми взаємодії наук у певних аспектах.

¹⁴ Див.: Галенская Л. Н. Международная борьба с преступностью. — М., 1976. — С. 6.

Редакція не завжди поділяє думку авторів статей. За точність наведених у статтях даних, посилань на нормативні акти й інші джерела відповідають автори

Передрук опублікованих у журналі матеріалів здійснюється за письмовим дозволом голови редакційної колегії з обов'язковим посиланням на джерело

З деякими матеріалами журналу можна ознайомитися на web-сайті Верховного Суду України

<http://www.scourt.gov.ua>

Адреса редакції:

вул. П. Орлика, 4-а, кімн. 109
м. Київ
01043

Телефони:

голова редакційної колегії
(44) 253–3502,
відповідальний секретар
(44) 253–1683,
група технічного забезпечення
(44) 253–0687

E-mail: editor@scourt.gov.ua

Редактори:

А.В. Гончарук,
Л.В. Мочалова,
К.С. Мусієнко,
П.О. Мусієнко,
О.І. Пархоменко

О.Д. Баркан (в.о. відповідального секретаря)

Верстка:

С.І. Самкова,
В.М. Горобченко

Фото:

П.О. Мусієнко

Переклад англійською:

О.В. Гунько

Видавець:

ТОВ «Видавництво «Істина»

вул. Сирецька, 38

м. Київ

04073

Телефони: (44) 468–3131, 468–0999, 468–5973.

E-mail: istina_knigi@ukr.net

Віддруковано:

ТОВ Друкарня «Літера»
вул. Мельникова, 83а
м. Київ
04119
Телефон (факс): (44) 502–6808

Підписано до друку 19.10.2012
Формат 60×90/8. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 6,62. Умовн. друк. арк. 5,58.
Зам. 283.
Наклад 2930 пр. Ціна договірна